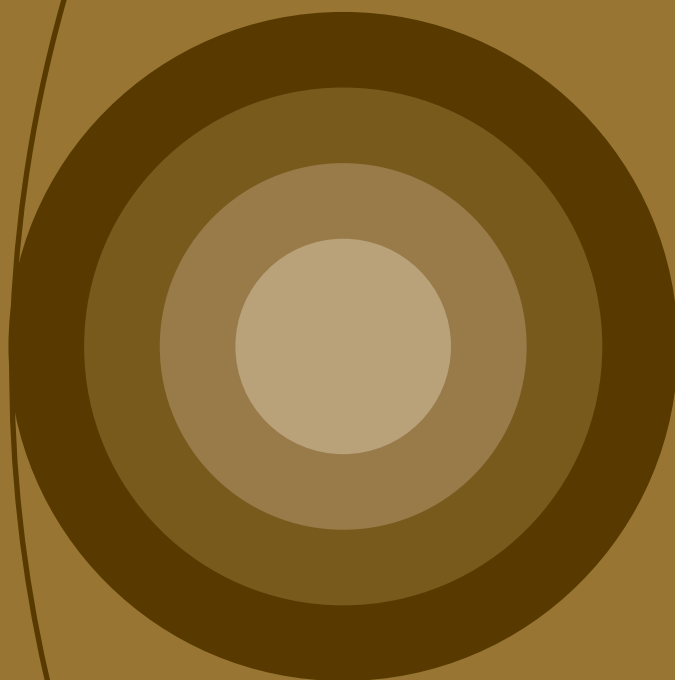

Anna Nowak

Zagrozenie wykluczeniem społecznym kobiet niepełnosprawnych

**Zagrozenie
wykluczeniem społecznym
kobiet niepełnosprawnych**

Rodzicom

NR 2892

Anna Nowak

**Zagrozenie
wykluczeniem społecznym
kobiet niepełnosprawnych**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2012

Redaktor serii: Pedagogika
Anna Nowak

Recenzent

Tadeusz Frąckowiak

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I	
Marginalizacja i wykluczenie społeczne: dwa czynniki zwiększonego ryzyka i zagrożenia bezpieczeństwa życiowego osób niepełnosprawnych	17
Marginalność, marginalizacja, wykluczenie społeczne — istota zjawisk	17
Przyczyny i mechanizmy wykluczenia społecznego	28
Interpretacje i modele nierówności społecznych	42
Stratyfikacja społeczna i teorie ją wyjaśniające	48
Zagadnienie sprawiedliwości w koncepcji teoretycznej Johna Rawlsa	50
Godność, równość i wolność człowieka w katolickiej nauce społecznej	53
Upośledzenie społeczne a kategorie osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych	58
Rozdział II	
Niepełnosprawność w neoliberalnym społeczeństwie ryzyka i niepewności	65
Interdyscyplinarność pojęcia niepełnosprawności i jego zastosowanie w pedagogice społecznej	65
Wstęp do zagadnienia sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych	75
Społeczeństwo otwarte według Karla Raymonda Poppera	75
Społeczeństwo jednostek według Norberta Eliasa	78
Społeczeństwo ryzyka według Ulricha Becka	79
Społeczeństwo sieci według Manuela Castellsa	82
Meandry społeczeństwa obywatelskiego, partycypacja społeczna i rola kapitału społecznego	87

Pojęcie i charakterystyka społeczeństwa obywatelskiego	87
Partycypacja społeczna	92
Kapitał społeczny	93
Dostępność sfer funkcjonowania społecznego i udział w nich osób niepełnosprawnych	98

Rozdział III

Sytuacja społeczna kobiet niepełnosprawnych	127
Różnice płci i teorie nierówności płci	127
Pełnione role związane z płcią	133
Współczesne ujęcie zadań rozwojowych kobiet niepełnosprawnych	142
Role społeczne kobiet niepełnosprawnych	145
Dyskryminacja i stygmatyzacja społeczna niepełnosprawnych kobiet	160
Statystyczny obraz sytuacji kobiet niepełnosprawnych	188

Rozdział IV

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu kobiet niepełnosprawnych	198
Ochrona praw kobiet niepełnosprawnych	198
Prawa niepełnosprawnych kobiet w międzynarodowych aktach prawnych	198
Działania Unii Europejskiej na rzecz kobiet niepełnosprawnych	205
Podstawowe założenia <i>Konwencji praw osób niepełnosprawnych</i>	215
Rehabilitacja społeczna niepełnosprawnych kobiet	219
Wsparcie społeczne jako podstawa udzielanej kobietom niepełnosprawnym pomocy w środowisku	224
Źródła i rodzaje wsparcia społecznego	224
Grupy samopomocowe i organizacje pozarządowe działające na rzecz kobiet niepełnosprawnych	238
Instytucjonalne formy wsparcia kobiet niepełnosprawnych	245

Rozdział V

Zagadnienia metodologiczne	251
Ogólne założenia metodologiczne badań własnych	251
Przedmiot badań, cele i problemy badawcze	259
Metody, techniki i narzędzia badawcze	262
Przebieg procesu badawczego i dobór próby badawczej	266

Rozdział VI

Między potrzebą usensowionego życia a wyrzeczeniem i upokorzeniem. O przekonaniach, opiniach, ocenach i nadziejach na normalizację sytuacji społecznej niepełnosprawnych kobiet	270
---	-----

„Ekspercka” świadomość sytuacji oraz zagrożenia niepełnosprawnych kobiet wykluczeniem społecznym, marginalizowaniem i marginalizacją . . .	270
Bariery funkcjonowania społecznego, obszary wykluczenia, przejawy dyskryminacji niepełnosprawnych kobiet w profesjonalnej świadomości pracowników socjalnych i „praktyków”	279
Analiza wywiadów przeprowadzonych z pracownikami socjalnymi . . .	279
Wywiady z „praktykami”	285
Wykluczenie społeczne, marginalizacja i sytuacje trudne, w doświadczanych nierównościach i niesprawiedliwych relacjach społecznych (percepcja niepełnosprawnych kobiet i ich matek)	293
Bariery w funkcjonowaniu społecznym badanych	293
Obszary wykluczenia społecznego badanych	303
Dyskryminacja i wykluczenie badanych	336
Opinie i oceny badanych niepełnosprawnych kobiet i ich matek na temat wykluczenia i marginalizacji kobiet z niepełnosprawnością	345
Warunki skutecznych działań inkluzyjnych. Propozycje, żądania i oczekiwania badanych w kwestii regulacji zaspokajania potrzeb kobiet niepełnosprawnych i normalizacji ich sytuacji społecznej	350
Ochrona badanych niepełnosprawnych kobiet przed wykluczeniem — działania inkluzyjne na rzecz badanych	350
Propozycje badanych kobiet, ich matek, pracowników nauki, pracowników socjalnych i „praktyków” dotyczące działań inkluzyjnych na rzecz niepełnosprawnych kobiet	359
Zakończenie	368
Aneks	377
Bibliografia	397
Summary	429
Zusammenfassung	430

Wstęp

Osoby niepełnosprawne w Polsce natrafiają na utrudnienia i przeszkody w codziennym funkcjonowaniu, są bezradne wobec bezrobocia, narastającej pauperyzacji i stygmatyzacji. Często nie nadążają za dokonującymi się zmianami i nie mogą sprostać wymaganiom oraz oczekiwaniom psychicznym, technicznym i technologicznym w świecie, w którym — jak pisze Ulrich Beck¹ — globalizacja ryzyka współwystępuje z globalizacją gospodarczą, a powszechna konsumpcja, konkurencyjność, a także rywalizacja w zdobywaniu pożądanych dóbr niejako kreują współczesną tożsamość ludzi.

Osoby niepełnosprawne często negatywnie odbierają zmiany społeczne, rodzi się w nich poczucie osamotnienia i zagubienia. Traktowane są jako odrębna grupa odbiegająca od standardów, postrzegane są jako grupy mniejszościowe, poddawane praktykom dyskryminacyjnym, co przejawia się w przyznaniu im gorszego miejsca w społeczeństwie. Jak pokazują analizy² sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych, niepełnosprawność jest przesłanką wykluczenia na podłożu kulturowym lub strukturalnym. Z jednej strony, niepełnosprawność jest postrzegana jako coś „dziwnego” i „straszego”, przez co niepełnosprawni, których obecność zakłóca rutynę działania i dobre samopoczucie pozostałych, są powszechnie ignorowani, dyskwalifikowani i unika się ich, a także bywają obrażani i wyśmiewani, przez co udział w różnych formach życia społecznego jest dla nich poważnie utrudniony. Z drugiej strony, ich status społeczny jest zwykle relatywnie niski, ponieważ posiadane deficyty oraz

---

¹ U. Beck: *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Tłum. S. Cieśla. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002.

² *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy*. Red. A. Brzezińska, K. Maj, Z. Woźniak. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, 2007.

niekorzystne warunki środowiskowe utrudniają im zdobycie wykształcenia, kwalifikacji zawodowych, zatrudnienia oraz skuteczne wypełnianie ról społecznych.

W analizach sytuacji osób niepełnosprawnych problemy wykluczenia i ekskluzji społecznej są podstawowym kierunkiem poszukiwań i analiz naukowych oraz praktyki społecznej. Powodem tego jest to, że problemy te dotyczą kulturowego zakorzenienia, socjalnej partycypacji i codziennego dostępu do dóbr oraz zasobów społecznych, które warunkują deprivację życia, bezradność, bezrobocie i ubóstwo³.

Problematyka podjęta w książce ma bardzo szeroki zakres. Marginalizacją i wykluczeniem społecznym osób niepełnosprawnych interesują się socjologowie, pedagogowie, psychologowie, politolodzy, prawnicy, ale także przedstawiciele szeroko rozumianej praktyki. Wiedza o marginalizacji społecznej i wykluczeniu w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zawarta w monografiach, raportach z badań empirycznych czy czasopiśmienniczej publicystyce nie stanowi spójnej całości. Pewne zagadnienia z tego zakresu są gruntowniej opracowane teoretycznie i wykorzystane w praktyce, inne natomiast pozostają na marginesie zainteresowań. Takim zagadnieniem jest zagrożenie wykluczeniem społecznym niepełnosprawnych kobiet i możliwości działań inkluzyjnych na ich rzecz.

W populacji osób z ograniczeniami sprawności kobiety stanowią grupę szczególnego ryzyka — zagrożoną wykluczeniem społecznym, przede wszystkim ze względu na kumulację czynników dyskryminujących⁴. Pierwszym z nich jest **płeć**. Ma on charakter niespecyficzny, co oznacza, iż kobiety z ograniczeniami sprawności są narażone na ten sam rodzaj dyskryminacji co kobiety w pełni sprawne. Drugim czynnikiem jest aspekt związany z **niepełnosprawnością** oraz barierami, z jakimi spotykają się osoby mniej sprawne w życiu codziennym oraz zawodowym. Trzecim czynnikiem są stereotypy, w tym **stereotypy płci** mające wpływ na kształtowanie się tożsamości kobiet i mężczyzn od okresu wczesnego dzieciństwa poprzez dorastanie aż po kolejne fazy dorosłości. Stereotypy wpływają również na kształtowanie się postaw społecznych, poczucia sprawstwa, motywacji i aspiracji zawodowych, a także na kształtowanie się poczucia seksualności. Ten ostatni aspekt odgrywa istotną rolę w relacjach

---

³ *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza, uwarunkowania, kierunki działań*. Red. J. Grotowska-Leder, K. Faliszek. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2005, s. 11.

⁴ B. Oleksy-Sanocka: *Problem wielokrotnej dyskryminacji kobiet i dziewcząt w grupie osób z ograniczeniami sprawności*. W: *Potrzeby specyficznych grup osób z ograniczeniami sprawności*. Red. A. Brzezińska, J. Pluta, P. Rycielski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2010, s. 81.

z rodziną, wpływa bowiem na możliwości wchodzenia w bliskie związki i budowanie życia prywatnego.

Kobiety z niepełnosprawnością⁵ mają trudniejszą niż kobiety pełnosprawne sytuację społeczną, są one bowiem niejako podwójnie dyskryminowane. Po pierwsze, powodem dyskryminacji jest ich niepełnosprawność, po drugie — fakt, że są kobietami, przy czym traktowanie ich jako kobiet ma na celu jedynie uzasadnienie stosowanych praktyk dyskryminacyjnych. W rzeczywistości nie są one bowiem percypowane społecznie w kategorii przynależności do płci, odbiera im się społecznie prawo do realizowania się w kobiecych rolach, zezwalając jedynie na funkcjonowanie w obrębie tożsamości osoby niepełnosprawnej, z czym związane są najczęściej kolejne działania zmierzające do ograniczania ich praw i blokowania zaspokajania potrzeb.

Zdaniem Marii Leonory Belezy⁶, trudności, z jakimi borykają się niepełnosprawni mężczyźni oraz niepełnosprawne kobiety, nie są takie same, mają bowiem różne przyczyny i w dużym stopniu wynikają z ról społecznych stereotypowo przypisywanych kobietom i mężczyznom. Według Belezy, dyskryminacja kobiet z ograniczeniami sprawności ma to samo podłoże co zjawisko dyskryminacji wobec kobiet w ogóle, choć w przypadku kobiet z ograniczeniami sprawności mamy do czynienia z niekorzystną kumulacją czynników dyskryminujących. Kobiety z ograniczoną sprawnością doświadczają tych samych form dyskryminacji co kobiety sprawne, jednak napotykać dodatkowo bariery, których doświadczają też niepełnosprawni mężczyźni. Kobiety są często, w stopniu wyższym niż mężczyźni, traktowane jako jednostki niesamodzielne i potrzebujące wsparcia. *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 26 IV 2007 roku w sprawie sytuacji kobiet niepełnosprawnych w Unii Europejskiej*⁷ potwierdza fakt, że kobiety niepełnosprawne są ofiarami dyskryminacji i są bardziej narażone na ubóstwo oraz wykluczenie społeczne. Jednocześnie podkreśla konieczność zbierania najnowszych danych na temat niepełnosprawności w podziale na płeć oraz prowadzenia badań z wykorzystaniem wskaźników równouprawnienia płci, aby poznać prawdziwą sytuację niepełnosprawnych kobiet i dziewcząt.

Spośród grup zagrożonych/narażonych na wykluczenie społeczne kobiety niepełnosprawne zasługują na uwagę i na analizę nie tylko w związku z wdrażaną przez UE strategią *gender mainstreaming* i zaleceniami Ko-

---

⁵ L. Marszałek: *Niepełnosprawność, kobiecość, rodzina*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2006, s. 10.

⁶ M.L. Beleza: *Discrimination against Women with Disabilities*. Strasbourg: Council of Europe, 2003.

⁷ Dostępne w Internecie: www:Niepełnosprawni.gov.pl,dokumenty-uniieuropejskiej/sytuacja-kobiet-nie [data dostępu: 5 V 2009].

misji Europejskiej, aby problematykę niepełnosprawności rozpatrywać całościowo jako zjawisko dotyczące w równym stopniu kobiet i mężczyzn, ale także z powodu luki występującej w tym obszarze badań.

Problematyka niepełnosprawności, problemy i sytuacja osób niepełnosprawnych jest przedmiotem zainteresowania reprezentantów nauk społecznych, przede wszystkim pedagogiki specjalnej, pedagogiki społecznej, socjologii oraz polityki społecznej.

Andrzej Radziewicz-Winnicki⁸, omawiając kręgi tematyczne podejmowanych przez pedagogów społecznych analiz, wymienił obszar badań nad zdrowotnością społeczności lokalnej i analiz dotyczących ubóstwa, niedostatku, marginalizacji społecznej bądź egzemplifikacje sytuacji grup społecznych doświadczających w okresie intensywnie przebiegającej transformacji braku stosownych uprawnień przysługujących członkom danej zbiorowości. Andrzej Radziewicz-Winnicki⁹ postuluje konieczność zwiększenia zainteresowania opinii społecznej w naszym kraju wieloma problemami i sytuacjami szczególnie trudnymi — w egzystencji osób niepełnosprawnych — wymagającymi niesienia zorganizowanej pomocy. Chodzi przede wszystkim o to, aby znieść wszelkie bariery społeczne ograniczające szanse ludzi upośledzonych, zatem po części marginalizowanych (bądź też wykluczonych) na ich, oby, pomyślną partycypację w życiu publicznym.

Pedagogika specjalna i społeczna, zdaniem Władysława Dykcika¹⁰, prowadzi do opracowania wspólnego podejścia projektująco- optymalizującego, które polega na tworzeniu i rozwijaniu programów oraz instrumentów zapewniających warunki i perspektywy życia, umożliwiające wszystkim ludziom dostęp do wspólnych, obiektywnych, sprawiedliwych i racjonalnych rozwiązań instytucjonalnych, normalizujących.

Książka ta stanowi studium teoretyczno-empiryczne z zakresu pedagogiki działań inkluzyjnych. Z kolei pedagogika, o której mowa, kształtuje się jako jedna z kilku dziedzin pedagogiki społecznej. Jest interdyscyplinarnym sposobem interpretacji kilku ważnych zagadnień, pozostających w wyraźnym związku z problemami społecznymi, przemianami zacho-

---

⁸ A. Radziewicz-Winnicki: *Kręgi tematyczne badań i analiz pedagogów społecznych okresu transformacji*. W: *Pedagogika społeczna w Polsce po 1989 roku*. Red. B. Kromolicka, A. Radziewicz-Winnicki, M. Noszczyk-Bernasiewicz. Katowice: Wydawnictwo Śląskiej Wyższej Szkoły Zarządzania im. gen. J. Ziętka, 2007, s. 85—87.

⁹ A. Radziewicz-Winnicki: „Piętno” jako traumatyczny stan doznawanego upośledzenia społecznego (kontynuacja pilnej debaty nad oczekiwaną rehabilitacją społeczną osób przejawiających określoną ułomność). W: *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*. Red. Z. Gajdzica. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009, s. 19.

¹⁰ W. Dykcik: *Pedagogika specjalna wobec aktualnych sytuacji i problemów osób niepełnosprawnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Oddział w Poznaniu, 2005, s. 109.

dzącymi we współczesnych społeczeństwach obywatelskich oraz z teoriami sytuacji społecznej osób o ograniczonych szansach egzystencjalnych. Perspektywa przyjęta w książce najbliższa jest perspektywie pedagogiki społecznej, pedagogiki specjalnej oraz pedagogiki zmiany społecznej.

Potrzebę dyskusji nad podjętymi w książce zagadnieniami sygnalizują liczne prace pedagogów: Tadeusza Frąckowiaka, Stanisława Kawuli, Janusza Kirenki, Amadeusza Krausego, Zbigniewa Kwiecińskiego, Krystyny Marzec-Holki, Zbyszko Melosika, Andrzeja Radziewicz-Winnickiego, Ewy Syrek, Wiesława Theissa i innych. Książka nawiązuje do publikacji między innymi: Anny Brzezińskiej, Marii Chodkowskiej, Lucyny Frąckiewicz, Stanisławy Golinowskiej, Stanisława Kowalika, Antoniny Ostrowskiej, Romana Ossowskiego, Joanny Sikorskiej, Zbigniewa Woźniaka.

W pracy przyjęto, za Kazimierzem Frieskem, trzy płaszczyzny analizy wykluczenia społecznego: kulturową, strukturalną i konfliktową. Teoretycznej podbudowy do analiz dostarczyły: teoria nierówności społecznej, teoria stratyfikacji społecznej (teorie klasowe, teorie funkcjonalne, teorie normatywne), teoretyczne poglądy na temat ubóstwa i biedy. Ponadto omówiono koncepcję sprawiedliwości i równości Johna Rawlsa; poglądy katolickiej nauki społecznej na temat godności, równości i wolności człowieka oraz paradygmat obywatelskości według Thomasa H. Marshalla. Teoretyczne tło, wstęp dla analizy zagadnienia sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych w społeczeństwie nierówności i ryzyka stanowiły ponadto teorie Karla R. Poppera, Norberta Eliasa, Ulricha Becka, Manuela Castellsa.

Uzupełnieniem były koncepcje teoretyczne i ujęcia społeczeństwa obywatelskiego oraz kapitału społecznego, analiza założeń, która miała dostarczyć argumentów na rzecz dobra wspólnego, o jakim stanowią. Podjęto próbę wyjaśnienia różnic pomiędzy płcią biologiczną a płcią kulturową w świetle argumentów przemawiających za biologicznym podłożem tych różnic, następnie w świetle teorii przypisujących znaczenie socjalizacji i uczeniu się ról związanych z płcią kulturową (teoria psychoanalityczna, teoria społecznego uczenia się, teoria rozwoju poznawczego) oraz stanowiskiem, wedle którego płeć kulturowa i płeć biologiczna są produktem społecznego procesu konstruowania płci. W analizach odniesiono się do podstawowych założeń najważniejszych teorii nierówności płci, takich jak: funkcjonalizm strukturalny oraz feminizm (feminizm socjalistyczny, feminizm liberalny, feminizm radykalny).

Współczesne ujęcie zadań rozwojowych kobiet niepełnosprawnych osadzono w koncepcji Roberta Havighursta. Wpisując się w paradygmat społeczny postrzegania niepełnosprawności, ukazano, że trudna sytuacja niepełnosprawnych kobiet jest także konsekwencją panujących stereotypów i procesu stygmatyzacji.

Zasadnicze zadania tej pracy są następujące: po pierwsze, próba syntezy dorobku nauk społecznych w dziedzinie badań nad marginalizacją i wykluczeniem społecznym; po drugie, próba ukazania wybranych teorii socjologicznych, które zawierają twierdzenia na temat przyczyn, źródeł i mechanizmów wykluczenia oraz marginalizacji; po trzecie, przedstawienie sytuacji społecznej i ukazanie obszarów wykluczenia społecznego niepełnosprawnych kobiet; po czwarte, analiza propozycji działań inkluzyjnych i możliwości ochrony niepełnosprawnych kobiet przed wykluczeniem społecznym.

W książce podjęto próbę znalezienia odpowiedzi na pytania: Jakie są obszary wykluczenia społecznego kobiet niepełnosprawnych?, Jakie są możliwości inkluzji społecznej kobiet niepełnosprawnych? Podjęto również interesującą poznawczo — jak sądzę — problematykę zagrożenia wykluczeniem społecznym niepełnosprawnych kobiet. Zapoznając się z badaniami, kobiety niepełnosprawne będą mogły spojrzeć na problem własnej niepełnosprawności przez pryzmat nie tylko własnych doświadczeń i przemyśleń, ale także z szerszej perspektywy — doświadczeń innych kobiet z niepełnosprawnością. Podjęcie tej problematyki może stanowić inspirację dla otoczenia niepełnosprawnych kobiet do działań wspierających. Analizy mogą być podstawą wzbogacenia wiedzy na temat funkcjonowania kobiet niepełnosprawnych w rolach społecznych, do rozpoznania barier w ich codziennym życiu, określenia obszarów wykluczenia, a także możliwości i czynników sprzyjających ich inkluzji społecznej oraz następnie wykorzystania tej wiedzy przez osoby i instytucje zajmujące się sprawami osób niepełnosprawnych do niesienia im pomocy i wsparcia. Upowszechnienie wiedzy na temat funkcjonowania kobiet niepełnosprawnych może wpłynąć na ograniczenie występujących wobec nich stereotypów i uprzedzeń społecznych oraz umożliwienie im pełniejszego uczestnictwa w życiu społecznym. Wskazania i dyrektywy zawarte w książce mogą być podstawą dla różnorodnych działań inkluzyjnych podejmowanych przez podmioty polityki społecznej. Powyższe teoretyczne i praktyczne argumenty stwarzają uzasadnioną potrzebę podjęcia naukowej debaty nad zjawiskiem zagrożenia wykluczeniem społecznym niepełnosprawnych kobiet i działaniami inkluzyjnymi na ich rzecz.

Książka składa się z sześciu rozdziałów. W rozdziale I poddano teoretycznej analizie problematykę marginalności, marginalizacji i wykluczenia społecznego, ukazano pojęcie i istotę tych zjawisk, przyjmując trzy płaszczyzny analizy wykluczenia społecznego: kulturową, strukturalną i konfliktową, uwzględniając założenia teorii nierówności społecznej, teorie stratyfikacji społecznej, poglądy na temat ubóstwa i biedy. Odniesiono się do J. Rawlsa koncepcji sprawiedliwości i poglądów katolickiej nauki społecznej dotyczących godności, równości i wolności człowieka. Kate-

gorie osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych społecznie przedstawiono w kontekście upośledzenia społecznego. W rozdziale II analizę rozpoczęto od naświetlenia pojęcia i istoty niepełnosprawności oraz zaprezentowania tła teoretycznego dla ukazania sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych w świetle teorii K.R. Poppera, N. Eliasa, U. Becka, M. Castellsa. Następnie przedstawiono koncepcje i ujęcia społeczeństwa obywatelskiego oraz kapitału społecznego, co miało dostarczyć argumentacji na rzecz dobra wspólnego. Ważnym fragmentem rozdziału jest przegląd i analiza barier, na jakie w funkcjonowaniu społecznym oraz w dostępie do dóbr i usług napotykają osoby niepełnosprawne. W rozdziale III ukazano sytuację społeczną kobiet niepełnosprawnych, nawiązując do teoretycznych stanowisk różnicujących płęć biologiczną i płęć kulturową, teorii nierówności płci oraz współczesnych ujęć zadań rozwojowych według R. Havighursta. Zaprezentowano poglądy naukowców na temat ról społecznych pełnionych przez niepełnosprawne kobiety. Dokonano analizy problematyki dyskryminacji i stygmatyzacji społecznej kobiet niepełnosprawnych, którą dopełniono statystycznym obrazem ich sytuacji. W rozdziale IV omówiono problematykę ochrony praw kobiet niepełnosprawnych, podjęto analizę procesu rehabilitacji społecznej oraz ukazano możliwości uzyskania przez nie wsparcia społecznego i instytucjonalnego. W rozdziale V opisano koncepcję metodologiczną realizowanych badań własnych. W rozdziale VI dokonano prezentacji wyników badań własnych dotyczących sytuacji i zagrożenia wykluczeniem społecznym niepełnosprawnych kobiet oraz możliwości ich inkluzji społecznej na podstawie wywiadów z ekspertami, a także wypowiedzi badanych niepełnosprawnych kobiet.

*

Wszystkim, którzy przyczynili się do powstania książki, składam serdeczne podziękowania.

Anna Nowak

A danger of social exclusion of disabled women

Summary

The book constitutes a theoretical-empirical study concerning the current issue of a danger of social exclusion of disabled women. It consists of 6 logically intertwined chapters. First, the phenomenon of marginalization and social exclusion in the light of selected opinions of the representatives of social science were analysed. Three levels of social exclusion were discussed: a cultural, structural and conflict one, taking into account the assumptions of the theory of social inequality, theories of social stratification, opinions on poverty. A reference was made to theoretical conceptions of justice and the Catholic social science treating about man's dignity, quality and freedom. Also, the categories of people endangered with exclusion and socially excluded in the context of a social handicap were presented. Next, the attention was paid to the role of handicap and a theoretical background for presenting a social situation of the disabled functioning in the society of risk and uncertainty in which there are many barriers in the access to the goods and services. Subsequently, theoretical conceptions and perspectives of a civic society as well as a social capital were analysed, which was to give arguments in favour of a common good. Further on, a social situation of disabled women in the light of theories distinguishing a biological and cultural gender, a theory of gender inequality and contemporary perspective of R. Havighurst's developmental tasks was shown. An overview of studies concerning the fulfillment of social roles by disabled women was conducted. An important part of analyses was showing stereotypes, prejudices, forms and types of discriminating disabled women, as well as mechanisms of their social stigmatization. A statistical illustration of the situation constitutes a supplement. Also, the issue of prevention of the rights of disabled people in international legal acts and convention on the disabled, was raised, and the actions of the European Union taken in favour of them were analysed. The attention was paid to the aims and tasks of a social rehabilitation taken in case of the disabled, and the possibilities of giving a social support, including an institutional one, to disabled women. Basic assumptions of the studies conducted and the strategy of research were discussed. The book made an attempt to find the answer to the

question on which areas involve social exclusion of disabled women and what possibilities of social inclusion of disabled women are.

The empirical part presents the experts' opinions (including academics, social workers and „practicioners“) on the social situation, barriers in the social functioning of disabled women, and shows the areas of a social exclusion of disabled women according to experts' opinions and evaluations, as well as perception of disabled women and their mothers. Finally, the attention was paid to the inclusive actions taken in favour of disabled women and the suggestions concerning the standardization of their social situation were put forward.

Alina Nowak

Die Bedrohung für behinderte Frauen aus der Gesellschaft ausgeschlossen zu sein

Zusammenfassung

Das Buch ist eine theoretisch-empirische Studie über die den behinderten Frauen drohende Ausschließung aus der Gesellschaft. Es besteht aus sechs logisch miteinander verbundenen Kapiteln. Zuerst werden zwei Phänomene, der Marginalisierung und der gesellschaftlichen Ausschließung angesichts der ausgewählten Ansichten von einigen Vertretern der Sozialwissenschaften dargestellt. Besprochen werden drei Ebenen der Ausschließung aus der Gesellschaft, d.i.: die Kultur-, Struktur- und Konfliktebene; dabei berücksichtigt man die Richtlinien der Theorie von der sozialen Ungleichheit, die Theorie von der sozialen Stratifikation und die die Armut betreffenden Meinungen. Die Verfasserin bezieht sich auf die Idee der Gerechtigkeit und der katholischen Soziallehre von der menschlichen Würde, Gleichheit und Freiheit. Sie nennt die einzelnen Kategorien von den von der Sozialausschließung bedrohten und den aus der Gesellschaft ausgeschlossenen Personen in Bezug auf eine soziale Behinderung. Die Verfasserin hebt den Kern von der Behinderung hervor und schildert die ganze soziale Situation der behinderten Personen, welche in einer risikvollen und unsicherheitsvollen Gesellschaft leben müssen, wo sie auf zahlreiche Hindernisse stoßen und einen schwierigen Zutritt zu Gütern und Dienstleistungen haben. Untersucht werden der Reihe nach verschiedene Theorien und Auffassungen von einer Bürgergesellschaft und einem Sozialkapital, die das Gemeinwohl begründen sollen. Die Verfasserin zeigt die soziale Lage von behinderten Frauen angesichts der zwischen dem biologischen Geschlecht und dem Kulturgeschlecht differenzierenden Theorien, der Theorie von der Geschlechtsungleichheit und der gegenwärtigen Auffassung von Entwicklungsaufgaben nach R. Havighurst. In dem Buch findet man einen Überblick über die Forschungen, welche die von

den behinderten Frauen erfüllten Sozialrollen untersuchen sollten. Von großer Bedeutung ist, dass es hier Stereotypen, Vorurteile, verschiedene Formen der Diskriminierung von behinderten Frauen und Mechanismen deren gesellschaftlicher Stigmatisierung samt statistischen Daten gezeigt werden. Die Verfasserin befasst sich auch mit dem Rechtsschutz von behinderten Frauen, wie er in internationalen Rechtsakten, in der Konvention über die Rechte der Behinderten und in der Tätigkeit der Europäischen Union aussieht. Betont werden die Ziele und die Aufgaben der Sozialrehabilitation von den Behinderten als auch die Bedingungen für eine Sozialunterstützung (auch institutionelle) für behinderte Frauen. Die Verfasserin bespricht die Hauptrichtlinien der eigenen Forschungen über das Ausschließungsthema; sie versucht folgende Fragen zu beantworten: auf welchem Gebiet werden behinderte Frauen gesellschaftlich ausgeschlossen und auf welche Weise können sie in die Gesellschaft wieder eingeschlossen werden?

Im empirischen Teil des Buches werden die Meinungen von den Experten (Wissenschaftlern, Sozialangestellten und Praktikern) über soziale Lage und soziale Hindernisse für behinderte Frauen präsentiert. Man zeigt die Bereiche der gesellschaftlichen Ausschließung von behinderten Frauen, wie sie von den Experten, den Behinderten selbst und deren Müttern betrachtet werden und gibt Beispiele an für Handlungen, deren Zweck ist es, behinderte Frauen ins Leben der Gesellschaft einzubeziehen und ihre gesellschaftliche Lage zu normalisieren.

Redaktor
Katarzyna Więckowska

Projekt okładki
Tomasz Gut

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Korektor
Magdalena Białek

Skład i łamanie
Grażyna Szewczyk

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2043-4 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-028-0 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl, e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 27,0. Ark. wyd. 28,5. Papier offset. kl.
III, 90 g Cena 34 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c., M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

